

MATEŘSTVÍ A OTCOVSTVÍ

DITA FRINTOVÁ - ONDŘEJ FRINTA

Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Abstract in original language

Článek srovnává hlavní okruhy právní úpravy mateřství a otcovství v České Slovenské a Polské republice. Nejprve se zaměřuje na obecné otázky a širší historické souvislosti. Zvláště je pak pojednáno o mateřství a o otcovství ve zkoumaných státech. V závěru docházejí autoři ke stanovisku, že právní úpravy mateřství a otcovství se ve zkoumaných státech v podstatných rysech nikdy nerozešly.

Key words in original language

Rodičovství; mateřství; otcovství; určování; popírání

Abstract

The contribution compares main issues of legal regulation of motherhood and fatherhood in Czech, Slovak and Polish laws. Firstly, general questions and historical connections are mentioned. The article describes motherhood and fatherhood in states mentioned above separately. As an outcome, the authors share the opinion that legal regulation of motherhood and fatherhood in these states has never moved from each other.

Key words

Parenthood; motherhood; fatherhood; determination; negation

Pro určení rodičovství, tedy jak mateřství, tak i otcovství, pak platí, že tyto otázky musí zákonitě rozřešit každá společnost, na každém stupni vývoje lidské civilizace. Jasně stanovení pravidel určujících, kdo jsou rodiče dítěte (filiace), a tedy i jasně stanovení příbuzenských vazeb na to navazujících, je podle našeho názoru jednou z podmínek pro sociální interakci jedinců mezi sebou vůbec. Vždyť tam, kde by nebyly jasné základní vztahy mezi jednotlivými lidmi, panovalo by sociální vakuum. Každý jedinec se zapojuje do rodiny skrze své rodiče a skrze rodinu pak postupně navazuje i další vztahy se širším sociálním okolím, ať už jde o rodinu širší či o interakce navazované mimo rodinu.

Pro téma rodičovství je to výhoda. V případě určování mateřství i otcovství se dá jednoznačně poukázat na jasný a zřetelný vliv právního systému, který považujeme za historický (pra)základ našeho současného práva. Tímto systémem je samozřejmě římské právo. Zabýváme-li se mateřstvím a otcovstvím, vybaví se většině z nás ony regule, které byly po dlouhá staletí stále připomínány a memorovány, až se nakonec tak vžily, že začaly považovat za nezpochybnitelné pravdy. Jde o známé zásady o matce a otci:

matka je vždy jistá, i když počala nemanželské dítě,¹ zatímco otec je vždy nejistý.² Z toho se pak mnohdy dovozuje, že již římské právo položilo základy našemu chápání rodičovství, ostatně, již římské právo znalo domněnky na určování otcovství. To je pochopitelné, protože, jak je uvedeno výše, jde o otázky, jejichž nutnost řešení platí univerzálně nejen geograficky, ale i historicky.

Ovšem ony Paulovi připisované sentence o jisté matce a nejistém otci nelze podle našeho názoru vytrhovat z kontextu. Zamýšlel snad Paulus edukovat čtenáře o tom, že je možno zjistit, která žena je matkou, zatímco s otcem je to složitější? Domníváme se, že toto Paulus považoval za vcelku zřejmou skutečnost, s níž by nečinil tolik povyku. Podle našeho názoru je totiž nutno klást důraz na navazující Paulův text, kde se praví, že „Přirozené rodiče nemůže nikdo žalovat před soudem: neboť všem rodičům se prokazuje stejná úcta.“³ Jinak řečeno: Paulovi šlo především o následky, které přirozené (biologické) rodičovství působí v oblasti procesu.⁴ Jádrem sdělení je tedy to, že přirozené rodiče nemohou děti pohánět před soud, zatímco otázka, kdo rodičem je, byla vcelku jasná a nepotřebovala žádných bližších komentářů.

Konstrukce římských právníků se rozšířily napříč evropským územím. Tak např. z Koldínova sepsání práv městských můžeme vidět, že Koldín znal římské právo, že znal Digesta. Byť právě regule o mateřství či otcovství převzaty nenajdeme. A tak se přes období středověku dostal odkaz římského práva (v podobě více či méně roztříštěného obecného práva soukromého) až k autorům první moderní soukromoprávní kodifikace na našem území. Obecný občanský zákoník z roku 1811⁵ totiž v mnohém z obecného soukromého práva vycházel.

Téma rodičovství, jak mateřství, tak i otcovství, má ještě další výhodu. Tou je skutečnost, že od dob nejstarších až po konec dvacátého století platily biologické zákonitosti reprodukce lidského rodu jako jasně dané, nezpochybnitelné.⁶ A po celou dobu vývoje platilo, že právo se k otázce

¹ Doslova: „*quia semper certa est, etima si volgo conceperit*.“ Paulus, D, 2, 4, 5. Cit. dle Behrends, O. et al.: *Corpus Iuris Civilis. Text und Übersetzung. II. Band. Digesten 1 – 10.* Heidelberg: C. F. Müller Juristischer Verlag, GmbH, 1994, s. 182.

² Doslova: „*pater vero is est, quem nuptiae demonstrant*.“ Paulus, D, 2, 4, 5. Ibidem.

³ Doslova: „*Parentes naturales in ius vocare nemo potest: una est enim omnibus parentibus servanda reverentia*.“ Paulus, D, 2, 4, 6. Ibidem.

⁴ Ona část Digest, v níž tyto věty nacházíme, se ostatně nazývá: „*De in ius vocando*.“ Tedy: O povolání před soud.

⁵ Cís. patent 946/1811 Sb. z. s.

⁶ „*Jura sanguinis nullo iure civili dirimi possunt*.“ Tedy: „Práva pokrevnství nemohou být zrušena civilním právem.“ *Corpus Iuris Civilis*, kniha 50, titul 17, fragment 8.

rodičovství muselo stavět stále stejně, resp. stále stejnými konstrukcemi. Buď biologické zákonitosti bude respektovat a právní poměr mezi rodiči a dětmi vystaví tak, aby byl s poměrem biologickým – pokud možno podle daného stavu poznání – v souladu, nebo od biologických faktů odhlédne a bude právní vztah konstruovat jinak. Ve druhém případě pak lze vztah dvou osob konstruovat buď ryze uměle, juridicky, pak jde o osvojení,⁷ nebo se určitá právní relevance přiznává jiným skutečnostem, než biologickému poutu mezi dvěma osobami (vzpomeňme např.: mléčné bratrství, které vznikalo kojením od jedné ženy, vznikal vztah soukojenců), nebo založení mateřského pouta na volním projevu uznání dítěte za vlastní, které se uplatňovalo ve francouzském prostředí).

Výše zmíněné dvě výhody našeho tématu nám dávají možnost přejít od dávné historie prakticky rovnou do devatenáctého a dvacátého století. Pokud jde o Obecný zákoník občanský, tak ten více méně ohledně této problematiky odrážel obecné právo soukromé. Konec konců, srovnáme-li Koldínova práva městská a Obecný zákoník občanský z roku 1811, tak zjistíme některé velmi shodné rysy. V obou dílech se velmi podobně hovoří v obecnosti o příbuzenství, o jeho stupních, o linii přímé a nepřímé a o švagrovství.⁸ Důvod je jasný: protože to má význam pro dědické právo. Ale ani v jednom z těchto děl se nehovoří o určování mateřství. A důvod je jasný: protože matka je vždy jistá. Pozornost se věnovala těmto otázkám především v souvislosti s určením, zda je dítě manželské nebo nikoliv (§ 137 Obecného zákoníku občanského). Pouze na tomto místě se v Obecném zákoníku občanském hovořilo o porodu dítěte z ženy – manželky jako o předpokladu manželského původu dítěte, tedy nikoliv prvoplánově, jako o hlavním, nosném tématu.⁹

⁷ „*Adoptio naturam imitatur.*“ Tedy: Osvojením se napodobuje příroda. Institutiones Iustiniani I, 11, 4 (§ 4 J. de adopt. I. 11.). Dlužno ovšem dodat, že uvedená maxima nemá sdělit pouze to, že adopcí právo napodobuje příroda: „*Minorem natu majorem non posse adoptare placet: adoptio enim naturam imitatur; et pro monstro est, ut major sit filius, quam pater.*“ Jádrem sdělení je tedy nikoliv skutečnost, že osvojením se napodobuje příroda, nýbrž to, že právě z tohoto důvodu se žádá, aby osvojitel byl starší než osvojenec, neboť by bylo divné, pokud by syn byl starší než jeho otec. Řečeno dnešní terminologií, mezi osvojitelem a osvojencem má být přiměřený věkový rozdíl. Srov. Cooper, T.: The Institutes of Justinian with notes. 3rd ed. New York: John S. Voorhies, Law Bookseller & Publisher, 1852, s. 30.

⁸ Viz např. Jireček, J. (ed.): Práva městská Království českého a Markabství moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Krystyana z Koldína. 5. vyd. Praha: Všeherd, 1876, s. 170 a násl., zejm. s. 175 – 177 a vedle toho srov. § 40 až 42 Všeobecného zákoníku občanského.

⁹ Srov. Sedláček, J.: Komentář k § 137 Obecného zákoníku občanského. In Rouček, F. – Sedláček, J.: Komentář k československému Obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl první. Praha: V Linhart, 1935, s. 719 a násl.

Stejně tomu bylo i v uherském právo platném tehdy na Slovensku. Ani tam nebylo výslovně upraveno, jak určovat a dokazovat mateřství. Ovšem maternitní spor o určení mateřství byl samozřejmě přípustný a bylo nutno prokázat, že dítě, o které jde, se narodilo z dotyčné ženy. Shoda mezi českým a slovenským právem té doby byla i ohledně povahy zápisů do matrik – nebylo sporu, že zápis v matrice je důležitým důkazním prostředkem, ale také nebylo sporu, že samotný zápis nemůže být z hlediska určení původu dítěte právně významnou – konstitutivní – skutečností, a to prostě proto, že matrikář není oprávněn o původu dítěte rozhodovat.¹⁰

Po druhé světové válce je vývoj právní úpravy v české a slovenské republice samozřejmě shodný. Oproti právnímu stavu před válkou však dochází k jedné velmi významné změně. Zákon o právu rodinném již nerozlišuje mezi manželskými a nemanželskými dětmi. Zároveň neobsahuje, stejně jako před tím Obecný zákoník občanský, výslovná ustanovení o určení mateřství. Zákon o právu rodinném upravil pouze zjištění a popření otcovství, a to opět na základě tradičního systému domněnek – a to již téměř v té podobě, jak ji známe ze současného zákona o rodině.¹¹ Poválečný vývoj v Československu je od vývoje v Polsku odlišný v tom, že dochází k ideologicky zdůvodňovanému vydělení rodinného práva z občanského zákoníku. V poválečném Polsku právní dějiny takto radikální směr nenabraly. Po válce došlo pouze k unifikaci, ale nikoliv ke kodifikaci. Materie rodinného práva byla obsažena v několika samostatných dekretech z let 1945 až 1946, a to zvláště pro právo manželské, právo rodinné, právo poručenské a manželské právo majetkové.¹²

Zákony o rodině, které vstoupily v účinnost v roce 1964 v Československu a Polsku,¹³ byly výsledkem vzájemné mezinárodní spolupráce. Důvody, proč se tehdy přikročilo ke společné práci právě na poli rodinného práva, je nutno vidět v dobových realitách v obou zemích. Obě země se považovaly za socialistické a tomu bylo za potřebí přizpůsobit jejich právní řády. A rodinné právo se jevilo jako vhodné proto, že bylo možno ho vydělit z postupně se měnících vztahů občanskoprávních, které jsou především majetkové. Jinak řečeno, zatímco přestavba majetkových vztahů podle socialistického modelu se v té době ještě nepovažovala za ukončenou, o právu rodinném panovalo přesvědčení, že je již možno jej upravit zcela v duchu socialistických zásad rodinného života a že v budoucnu již nebude docházet k velkým změnám. Úzká mezinárodní spolupráce, která je

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

¹² Piątowski, J. S. in Piątowski, J. S. (red.): System prawa rodzinnego i opiekuńczego. Część 1. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich - Wydawnictwo, 1985, s. 8.

¹³ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. Nr 9, poz. 59, ve znění pozdějších předpisů).

charakteristická pro vznik obou kodexů, podstatně ovlivnila také jejich obsah. Při spolupráci se totiž ukazovaly některé rozpory, a to i přes geografickou blízkost, i přes podobné nastavení společenských, ekonomických a sociálních vztahů. Za účelem překlenutí těchto rozporů byly voleny často velmi obecné formulace, tak, aby byly přijatelné pro obě strany. To ovšem vedlo k jisté lakoničnosti textu zákona a tedy k nutnosti překlenovat tuto nedostatečnost v aplikační praxi, v rámci judikatury.

Pokud jde o mateřství a jeho způsob úpravy ve zkoumaných právních řádech v šedesátých letech, tak lze uvést, že stále platí to, co je zažité z minulosti. Totiž, že otázka vzniku vztahu mezi matkou a dítětem v okamžiku porodu je natolik jasná, že není potřeba ji v právním řádu blíže upravovat. Takže proto ani československý, ani polský zákon o rodině, ve svém původním znění tuto problematiku neupravovaly.

Později však došlo k relativizaci zažité jistoty ve vztahu mezi matkou a dítětem. To v důsledku působilo na přehodnocení otázky, nakolik je nutno se zabývat založením vztahu mezi matkou a dítětem přímo v textu zákona. Tímto faktorem byly nové možnosti, které přinesly pokroky medicíny na poli asistované reprodukce. Ovšemže tento vývoj byl postupný – nicméně zlom z námi zkoumaného pohledu znamenal zavedení programu dárcovství vajíček, resp. umožnění transferu embrya do dělohy jiné ženy, než od níž oplodněné vajíčko pochází. Právě v tento okamžik vyvstává otázka, jak se postavit k tomu, že jedna žena dítě porodí, ale od jiné ženy dítě geneticky pochází. Dovedeno až do důsledku, vyvstává otázka, zda není třeba přehodnotit pravidlo o skutečnostech, které zakládají právní vztah mezi biologickou matkou a dítětem.

V tento okamžik se otázkami mateřství začíná blíže zabývat právní věda. Nutno říci, že diskurz, který se odehrával hlavně v osmdesátých letech minulého století, je obtížněji mapovatelný, protože se odehrával z části v literatuře právníkové a z části v literatuře lékařské. U nás se danou problematikou zabýval zejména prof. Haderka. Považujeme v tomto směru za zásadní jeho článek „Partus – non ovum – facit maternitatem“, uveřejněný v časopise Československá gynekologie č. 51/1986. Zde uvádí argumenty pro zachování tradičního náhledu na založení vztahu mezi matkou a dítětem.

Článek je cenný podle nás proto, že se zabývá hlouběji právě samotnou biologickou rovinou mateřství, tedy otázkami veskrze metaprávními, což není u právníků příliš časté. O to pádnější jsou pak jeho argumenty, které se pohybují stále v rovině biologických zákonitostí reprodukce lidského rodu. V tomto Haderkově článku se odráží (stejně jako v jiných jeho statích) přesné rozlišování mezi biologickou, sociální a právní rovinou rodičovství. Jedině při striktním zachování tohoto rozdělení lze téma zpracovat systematicky a dospět k jasným závěrům. A co více, Haderka si je vědom, že biologické není totéž, co genetické. Genetická rovina totiž nestojí sama o sobě vedle výše uvedených rovin rodičovství, nýbrž je jednou ze složek roviny biologické. Jinak řečeno, je to podmnožina biologické roviny. A tak

Haderka dospívá k tomu, že ta skutečnost, která zakládá biologické pouto mezi ženou – matkou a dítětem, je porod, a to i za situace, kdy dítě od této ženy geneticky nepochází. To vše na základě argumentů ryze biologických, které v tomto případě mají stát na prvním místě před argumenty z oblasti práva a dokonce i před argumenty z oblasti etiky a morálky.¹⁴

Vývoj v prostředí naší nauky lze charakterizovat v obecnosti tak, že posléze zavládl v teorii všeobecný konsenzus o tom, jak se postavit k těmto otázkám, tedy že je to téma alespoň prozatím vyřešené. Během osmdesátých let dvacátého století tedy nebyla pocíťována nějak zvláště naléhavá potřeba tuto otázku nově začlenit do zákonné úpravy. V průběhu devadesátých let dvacátého století došlo nejen k dalším pokrokům v oblasti reprodukčního lékařství, ale především k rozšíření a zpřístupnění nových metod. Do tohoto odvětví začal pronikat komerční prvek.

To nakonec našlo odraz i v činnosti zákonodárné, alespoň pokud jde o Českou republiku. Jak známo, novela zákona o rodině č. 91/1998 Sb.¹⁵ změnila název třetí hlavy z původního určování otcovství na určování rodičovství. Přibyl nový § 50a, který stanovil, že matkou dítěte je žena, která dítě porodila. Nejde však – vzhledem k uvedeného jednotnému stanovisku právní teorie o nijak převratný závěr, naopak, jde o jeho potvrzení a o jeho převzetí přímo do textu zákona.

Nutno podotknout, že novela vznikala jako poslanceká iniciativa a v mnohých směrech se to odrazilo na její kvalitě. Pokud jde o námi sledovanou problematiku, očekávalo by se, u takto zásadního ustanovení, náležitě odůvodnění v důvodové zprávě. Důvodová zpráva je však u § 50a povytce stručná, lakonicky konstatuje, že v souvislosti s rozvojem asistované reprodukce dochází ve světě k četným a vleklým sporům a že účelem tohoto ustanovení je jim předcházet. V důvodové zprávě je tak zcela pomínuto, že tyto spory jsou typické – nebo alespoň v té době byly – pro právní řády založené na systému anglosaského práva, které otázky rodičovství pojímají poněkud odlišně. V důvodové zprávě je také opomenuto zdůvodnění toho, proč český zákonodárce spojil právní vztah matka dítě s faktem porodu a proč naopak nepřiznal žádnou relevanci faktu genetického pouta mezi původkyní vajíčka a dítětem, které se z něj narodilo. Při tom stačilo poukázat na jednotné stanovisko české familiaristiky. Taková stručnost důvodové zprávy a absence klíčových argumentů v ní může totiž vzbudit dojem, že zákonodárce má vlastně na výběr, s jakou skutečností bude právní mateřství spojovat. To pak relativizuje přesvědčivost a imperativnost daného ustanovení a vzbuzuje se dojem, že

¹⁴ A ovšem Haderka odkazuje i na autory zahraniční – mimo jiné na polského kolegu Nestorowicze a jeho článek z roku 1985. (Nestorowicz, M.: Problemy prawne nowych technik sztucznego poczęcia dziecka. In: Prawo i panswto, 40, 1985, s. 40n.).

¹⁵ Zákon č. 91/1998 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, a o změně a doplnění dalších zákonů.

zákonodárce se zkrátka bez hlubších důvodů rozhodl pro jednu z možných variant, takže proč neusilovat o změnu ve prospěch druhé varianty.

A právě tento povrchní přístup se ukázal v době nedávné. Na začátku posledního čtvrtletí roku 2009 iniciovalo ministerstvo spravedlnosti ČR setkání odborníků nad otázkou zavedení možnosti zástupného mateřství do právního řádu ČR. Pokud je nám známo, za vzor měl být vzat britský model, který je ovšem založen na daleko větší ingerenci soudů při zakládání rodičovského pouta než je tomu u nás. Klíčovým prvkem bylo také přiznání platnosti smlouvám mezi objednatelkou a zástupnou matkou. Pouhým přiznáním platnosti – třebaže těmto smlouvám neměla být přiznána účinnost – dochází k tomu, že se subjekt stává objektem, jinak řečeno, osobní status člověka je předmětem smlouvy. To považujeme za problematické z hlediska souladu s našich pojetím ochrany lidských práv.

Vývoj ve Slovenské republice šel cestou odlišnou. Nový zákon o rodině¹⁶ obsahuje ohledně určení mateřství stejné pravidlo jako § 50a českého zákona o rodině (matkou je žena, která dítě porodila). Avšak navíc je v § 82 slovenského zákona o rodině obsažen také druhý odstavec, podle kterého jsou neplatné takové smlouvy, které jsou s uvedenou zásadou v rozporu. Jinak řečeno, slovenský zákonodárce dává jasně najevo, že nemíni vůbec připustit případy zástupného mateřství. Větší propracovanost slovenské úpravy se odráží také v tom, že v § 83 slovenského zákona o rodině je obsažena základní úprava maternitního sporu, včetně určení okruhu aktivně legitimovaných osob. A i toto ustanovení je zcela koherentní se stanoviskem slovenského zákonodárce ohledně otázky zástupného mateřství. V případě sporu má totiž rozhodnout o mateřství soud, a to na základě skutečností zjištěných o porodu dítěte. A contrario soud nebude rozhodovat na základě skutečností zjištěných o genetickém původu dítěte, ani na základě skutečností zjištěných o smluvním vztahu mezi ženou, která rodila, a ženou jinou, která si dítě případně „objednala“. Těmito skutečnostmi se soud vůbec zabývat nebude.

Domníváme se, že takovéto pojetí má samozřejmě vliv i na procesní stránku věci, a to předně na dokazování – přesněji řečeno – na způsob hodnocení určitého důkazu, s nímž se v těchto sporech setkáváme. Jde o důkaz pomocí znaleckého posudku analýzou DNA. Ten totiž prokazuje právě a jenom genetické pouto mezi dvěma lidmi¹⁷ – a to je přesně to, co v dané chvíli slovenský soud zajímat nemá. Jistěže z genetického vztahu mezi dítětem a ženou lze soudit, že tato žena dítě porodila, avšak právě v případě porodu dítěte, které se narodilo z vajíčka dárkyně, tomu tak není. Žena dítě rodila, třebaže toto dítě od ní geneticky nepochází. Souladnost těchto dvou

¹⁶ Zákon č. 36/2005 Z. z., o rodině a o změně a doplnění některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁷ V podrobnostech viz např. Brdička, R. – Loudová, M. – Siegllová, Z.: Znalec sám proti sobě. Řešení sporného otcovství. In Právní rádce č. 8/2000, s. 14 a násl.

ustanovení svědčí, domníváme se, o promyšleném a koncepčním přístupu slovenského zákonodárce k této otázce.

Lze tedy uzavřít, že český i slovenský zákon o rodině v současnosti výslovně upravují vznik právního vztahu matka – dítě, a to na základě objektivní skutečnosti porodu.

Situace v Polsku je odlišná. Zákon o rodině tam dosud nijak neupravuje vznik vztahu mezi dítětem a matkou.¹⁸ Byť i v polské nauce bylo rozřešeno, s jakou okolností má právo mateřství právní spojit (porod dítěte), je mlčení zákona v této věci v současnosti pocítováno jako problematické. Výchozí teze připravované rekonstrukce polského soukromého práva, obsažené v tzv. Zelené knize, jednoznačně upozorňují, že reformovat je třeba právě tu část rodinného práva, která se zabývá vztahy mezi rodiči a dětmi.¹⁹ Pokud jde o založení vztahu matka – dítě, i v polském prostředí, jinak považovaném za konzervativnější, než např. české, rezonují otázky spojené se zástupným mateřstvím. Pozice polského zákonodárce je ovšem ve srovnání s pozicí zákonodárce českého i slovenského nepochybně jednodušší. Návrh nového polského občanského zákoníku se přiklání k tomu řešení, které mateřství v rovině práva spojuje s faktem porodu, a to prostě proto, že pro Polsko plyne z mezinárodních smluv. Polsko je totiž zemí, která přistoupila k Evropské úmluvě o právním statusu nemanželského dítěte z roku 1975. V čl. 2 této úmluvy se stanoví, že původ nemanželského dítěte ze strany matky se určí výlučně na zjištění faktu porodu. Na základě uvedeného je navrhován čl. 61 odst. 9 v návrhu nového polského občanského zákoníku, který stanoví, že „matkou dítěte je žena, která je porodila.“

K tomu mají přistoupit také ustanovení další, a to ustanovení týkající se určení mateřství. Pozornost se věnuje určení okruhu aktivně legitimovaných osob. Žalovat o určení mateřství bude moci jak žena, která porodila, tak i dítě (a též prokurátor). Výslovně se uvádí, že muž – (biologický) otec právo žalovat na určení mateřství mít nebude, neboť ustavení vztahu matka – dítě je součástí výhradní intimní sféry matky, do které nemůže ingerovat. Návrh má obsahovat také ustanovení o popírání mateřství – k tomu má dojít tehdy, pokud je v matrice zapsána žena, která dítě neporodila. Překvapivý je široký okruh osob, které mají být k podání návrhu legitimovány. Jsou to následující osoby:

- a) dítě,
- b) žena, která, ač zapsána jako matka, dítě neporodila,

¹⁸ Smyczyński, T.: Macierzyństwo. In: Radwański, Z. (red. nac.): System prawa prywatnego. Tom 12. Smyczyński, T. (red.): Prawo rodzinne i opiekuńcze s. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck, Instytut nauk prawnych pan, 2003, s. 5 a násl.

¹⁹ Radwański, Z. (red.): Zielona księga. Optymalna wizja Kodeksu cywilnego w Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa: Ministerstwo sprawiedliwości, 2006, s. 149 a násl.

- c) žena, která porodila; manžel matrikové matky,
- d) muž, který své otcovství souhlasně prohlásil s matrikovou matkou,
- e) muž, jehož otcovství určil soud na základě toho, že obcovoal s matrikovou matkou v době rozhodné a
- f) prokurátor.

I když je okruh těchto osob široký, jde vždy o osoby, jichž se ta otázka dotýká z důvodu osobního statusu, nikoliv primárně z důvodů majetkových (např. dědických).

Pokud jde o mateřství, můžeme shrnout hlavní body: česká, slovenská i polská doktrína vychází z toho, že právní vztah matka – dítě právo ustanovuje na základě porodu – jako objektivně zjistitelného faktu a k jiným okolnostem se nepřihlíží. Nejzdařilejší je v tomto ohledu úprava slovenská, neboť na rozdíl od české obsahuje výslovné ustanovení dopadající na smlouvy o zástupném mateřství a ve sporných případech dává soudu jasné směrnice, jak postupovat. Česká pak stojí na druhém místě, a to z důvodu určité neuzavřenosti, lakoničnosti a zejména z důvodu absence úpravy sporů o určení mateřství. Na posledním místě pak stojí úprava polská, která neobsahuje ničeho o určení mateřství. Avšak v případě dopracování a přijetí návrhu tamního občanského zákoníku získá Polsko veskrze moderní a promyšlenou úpravu těchto otázek.

Pokud jde o otcovství, tak lze uvést, že ve všech třech právních rádech je založení vztahu dítě – otec založeno na tradičním systému domněnek. Změny, kterými právní úprava určování a popírání otcovství prošla, byly opět zapříčiněny rozvojem metod asistované reprodukce a šlo prakticky o reakci na možnost použít spermie dárce. Zásadní odlišnost lze v otázkách otcovství spatřovat mezi slovenským zákonem o rodině na straně jedné a mezi českým a polským na straně druhé. Slovenský zákon o rodině totiž dává otci možnost popřít otcovství ve lhůtě tří let (nota bene) od okamžiku, kdy se dozvěděl, že se jeho manželce narodilo dítě, či do tří let od souhlasného prohlášení o otcovství. Domníváme se, že v tomto razantním prodloužení lhůty se odráží zvýšený zájem společnosti na tom, aby otcovství právní bylo možno uvést do souladu s biologickými skutečnostmi, a to i na úkor jistoty pevného zakotvení právního statusu dítěte.

V rámci nového zákona o rodině se na Slovensku nepřistoupilo kromě této změny k nějakým dalším revolučním změnám, jako např. odstranění systému domněnek jako takového a jeho nahrazení systémem zcela novým, reflektujícím běžnou dostupnost rozboru DNA. Byť je možno ještě uvést – opět v duchu posílení role biologického otcovství – možnost danou dítěti, aby určitým způsobem vyvolalo popření otcovství (s touto možností dosud český zákon o rodině nepočítá).

Také v České republice v rámci chystané rekodifikace zůstává systém domněnek otcovství rovněž zachován. Zatímco s prodloužením lhůty pro popření otcovství se nepočítá, je v návrhu upravena možnost, aby otcovství popíralo také dítě samo. A stejně je tomu i v Polsku, kde se v zelené knize uvádí, že zažitý systém není třeba nijak zvláště měnit, ovšem při zohlednění možnosti provádět DNA při popírání otcovství (také v Polsku se počítá s tím, že právo popírat otcovství bude mít i dítě).

Máme-li tedy závěrem odpovědět na otázku, zda se české, slovenské a polské rodinné právo sblíží či rozcházejí, pak lze shrnout, že v hlavních rysech se – co se mateřství a otcovství týká – vlastně nikdy nerozešla. Jako první učinilo určitý odstředivý krok až Slovensko, a to relativně nedávno, při prodloužení lhůty pro popření otcovství ze šesti měsíců na tři roky. Hlavní východiska, na nichž však všechny tři úpravy stojí, jsou však shodná. Jde jak o založení, tak i o ukončení rodičovského pouta. V tomto smyslu se tedy uvedené právní řády nikdy nerozešly a zůstávají i nadále v jednotě.

Pozn.: Tento příspěvek byl zpracován v rámci výzkumného záměru Univerzity Karlovy v Praze Právnické fakulty, který je registrován pod č. MSM 0021 620 804 s názvem „Proměny práva na počátku 3. tisíciletí – kořeny, východiska, perspektivy“

Literature:

- Behrends, O. et al.: Corpus Iuris Civilis. Text und Übersetzung. II. Band. Digesten 1 – 10. Heidelberg: C. F. Müller Juristischer Verlag, GmbH, 1994
- Cooper, T.: The Institutes of Justinian with notes. 3rd ed. New York: John S. Voorhies, Law Bookseller & Publisher, 1852
- Haderka, F.: Partus – non ovum – facit maternitatem. In: Československá gynekologie č. 51/1986, s. 203 a násl.
- Nestorowicz, M.: Problemy prawne nowych technik sztucznego poczęcia dziecka. In: Prawo i panswto, 40, 1985, s. 40 a násl.
- Radwański, Z. (red. nac.): System prawa prywatnego. Tom 12. Smoczyński, T. (red.): Prawo rodzinne i opiekuńcze s. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck, Instytut nauk prawnych pan, 2003
- Radwański, Z. (red.): Zielona księga. Optymalna wizja Kodeksu cywilnego w Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa: Ministerstwo sprawiedliwości, 2006

*Dny práva – 2009 – Days of Law: the Conference Proceedings, 1. edition.
Brno : Masaryk University, 2009, ISBN 978-80-210-4990-1*

- Rouček, F. – Sedláček, J.: Komentář k československému Obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Díl první. Praha: V Linhart, 1935

Contact – email
frinta@prf.cuni.cz